

ŽIDOVSKÉ TRADICE

A ZVYKY

BEDŘICH NOSEK
PAVLA DAMOHORSKÁ

KAROLINUM

Židovské tradice a zvyky

doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

ThDr. Pavla Damohorská, Th.D.

Recenzovali:

prof. PhDr. Vladimír Sadek, CSc.

prof. ThDr. Jan Blahoslav Lášek

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Redakce Jan Sušer a Eliška Kaplanová

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání druhé, upravené a doplněné

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

© Bedřich Nosek, Pavla Damohorská, 2010

ISBN 978-80-246-2996-4

ISBN 978-80-246-3070-0 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva /7
Úvod /9

I. BĚH ŽIVOTA

Narození dítěte /15
Obřízka /31
Pidjon ha-ben /47
Bar micva /56
 Bat micva /62
Školní věk /66
Manželství /83
 Svatba /83
 Práva a povinnosti
 manželů /114
 Rozvod /118
Chevra kadiša /125

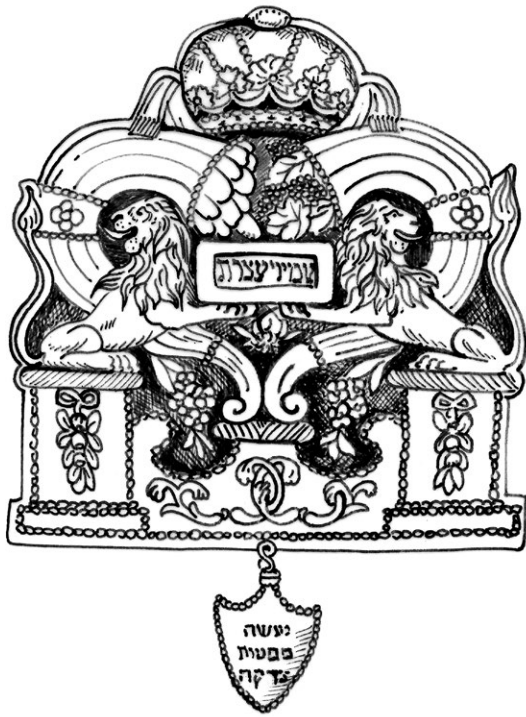
II. NÁBOŽENSKÁ PRAXE

Rituální omývání /143
Synagoga /145
Tfilin, talit, mezuzá /157
Kašrut /165

III. ŽIDOVSKÉ SVÁTKY

Kalendář /175
Šabat /182
Vysoké svátky /193
 Roš ha-šana /194
 Jom kipur /200
Poutní svátky /205
 Pesach /206
 Šavu'ot /212
 Sukot /217
 Šmini aceret /224
 Simchat tora /226
Tu bi-švat /227
Významné dny /230
 Chanuka /230
 Purim /236
 Jom ha-šo'a /242
 Jom ha-acma'ut /242
Postní dny /243

Summary /248
Základní pojmy /252
Seznam zkratk /254
Seznam použité literatury
 a pramenů /256

נעשה
במטות
דקדק

PŘEDMLUVA

Nevím už, kde jsem četl, že velký český fejetonista a spisovatel Eduard Bass, jedna z vůdčích osobností meziválečných Lidových novin a mimo jiné autor stále oblíbených *Lidí z maringotek*, měl ve své obrovské knihovně převážně slovníky. Této jeho zálibě i dnes dobře porozumí každý, kdo při čtení nezůstává u bulváru. Pravda, v době, kdy je svět propojen počítačovou sítí, si lidé odvykají listovat v knihách, ale spíše se obracejí k internetovým vyhledávačům či Wikipedii. Má to však jeden háček: hodnověrnost a důvěryhodnost informací. Některé zdroje možno považovat za zcela spolehlivé, jiné, které se tak třeba i tváří, sdělují nesmysly. Pro mě osobně důvod, proč stále kupuji slovníky a encyklopedické publikace tištěné, díla autorů a nakladatelů, na jejichž znalost a pečlivost se lze s jistotou spolehnout.

Taková záruka kvality a spolehlivosti plně platí v případě díla, které čtenář právě otevřel. Platí to dokonce dvojnásob, protože informace, které přináší, beze zbytku obstojí i před jinou výtkou tak často slýchanou ve věku internetu: že totiž tištěné knihy každým dnem zastarávají, zato internet je vždy aktuální. Židovské tradice a zvyky však nepodléhají proměnám času. V perspektivě jednoho lidského života jsou odvěké, a tedy i knížka, která je jim věnována, je a zůstane ve všech svých částech stále živá.

Vzpomínám si, jak v roce 1980, v době nejtěžší normalizace po zveřejnění Charty 77, jsem redakci *Věstníku* – osmistránkového měsíčního bulletinu židovských obcí v tehdejší Československu – navrhl, že na pokračování přeložím z francouzštiny slovníček základních judaistických pojmů. Jen pamětníci by mohli dosvědčit, že takové informace v češtině nebo slovenštině u nás v té době nikde dostupné nebyly; všeobecné mlčení anebo spíše ignorance dobře zapadaly do snahy komunistického, útočně ateistického režimu co nejvíce znemožnit přístup k informacím o judaismu. Tehdejší šéfredaktor *Věstníku* dr. Desider Galský, krátce v těch letech i předseda Federace židovských obcí, vyhozený z funkce pro své nezávislé postoje v zahraničí a podporu mladé židovské generace, souhlasil. A tak s dodatkem „podle zahran. materiálů sestavil P. L.“ se v říjnu 1980 po prvé ve *Věstníku* obje-

vila rubrika *Náboženské zvyklosti židů*, do níž jsem výběrově zařazoval hesla z knihy francouzského rabína Jeana Schwarze *Ruth – manuel de la femme juive* neboli *Rút – příručka židovské ženy*. Do ledna 1982, kdy dozorující úřady došly k názoru, že informace o judaismu již bylo dost, takto vyšlo 88 hesel. Překlad knihy tak zdaleka nebyl hotov, můj skrytý záměr, že po zveřejnění ve *Věstníku* by snad text přece jen mohl vyjít v úplnosti jako knížka, se nenaplnil. I tak však podle mého splnil svůj účel: těm z mladší a střední židovské generace, kterým se nedostalo náboženského vzdělání, a přesto k nelibosti režimu projeví živý zájem o židovství, se nabídla možnost zorientovat se v základních pojmech židovské tradice. Díky kantorům Staronové synagogy Viktoru Feuerlichtovi a Mikuláši Rothovi, stejně jako kantorovi Jeruzalémské synagogy Ladislavu Blumovi, pak zájemci o judaismus získali i praktické znalosti o bohoslužbě, židovských tradicích a zvycích.

Po pádu komunistického režimu již informace o židovství přestaly být tabu. Veřejnost, a nejen ta z židovského prostředí, o ně naopak projevila živý zájem, došlo i na slovníkovou literaturu. V nakladatelství Sefer vyšla kniha *Judaismus od A do Ž*, v Židovském muzeu v Praze později na ilustracích postavený *Slovník judaik*.

Knih, kterou nyní otvíráte, je stejného žánru i tematiky, a přece osobitě jiná, a to jak pojetím, tak podáním. Pojmy židovského náboženského života nevysvětluje na způsob stručných hesel klasické encyklopedie, ani se nesoustřeďuje především na vyobrazení, i když i ta přináší v hojně míře. Osnovní témata, provázející od narození do smrti životní pouť praktikujících židů, soustřeďuje do celistvých statí. Důkladně, zasvěceně, a přitom i laikovi přístupně objasňuje zdroje židovské náboženské praxe stejně jako souvislosti, za nichž se v průběhu staletí formovala a dále proměňovala. Co víc, jedná se o původní dílo českých autorů, předních odborníků v dané oblasti, kteří z ohromného bohatství židovské tradiční náboženské literatury vybírali tak, aby domácí čtenář nebyl informacemi zahlcen a současně ani o nic podstatného ochuzen.

Po prvé knížka vyšla roku 2010, zájem o ni přiměl nakladatelství vydat ji znovu v doplněné podobě. Výsledkem je dílo, jež ani v budoucnu neztratí na své platnosti. O kolika knížkách to lze říct?

Leo Pavlát, ředitel Židovského muzea v Praze

ÚVOD

Problematika židovských tradic a zvyků představuje nepřehledné množství rituálů, zvyklostí a praxí, které vycházejí z Bible a tzv. halachy (neboli židovského práva), ale mohou být také do jisté míry ovlivněny místními zvyklostmi. Židovský národ byl nucen od roku 70 o. l. (kdy došlo k tzv. druhému *churbanu* neboli zničení II. jeruzalémského Chrámu Římany)¹ pobývat v diaspoře (hebrejsky *galut*), i když je třeba na tomto místě uvést, že diasporní komunity existovaly v určitém počtu již dávno před tímto datem. Míra externího vlivu může být závislá jak na povaze většinové společnosti, v níž určitá židovská komunita žila či žije, tak i na specifickém vývoji dané komunity a jejích vztazích ke dvěma centrům učenců – Izraeli (hebrejsky *Erec Jisra'el*) a Babylonii. Zatímco izraelské centrum více ovlivnilo tzv. palestinskou skupinu (do které spadá např. i aškenázská oblast), tzv. babylonská skupina, jejímž nejznámějším zástupcem je sefardský ritus, spíše přijímala praxi Babylonie. To ovšem neznamená, že se vlivy těchto center neprolínaly navzájem. Po zničení II. jeruzalémského Chrámu dochází za období tzv. ge'onim (6./7.–1. pol. 11. století) ke krystalizaci tzv. ritů, které se vyvíjely svým specifickým způsobem.

Kromě již zmíněných ritů aškenázského neboli německého, který je typický pro evropské komunity (zvláště pak pro komunity střední Evropy), a ritu sefardského (doslova tzv. španělský ritus, jenž se vyvíjel v zemích pod nadvládou islámu) jsou to rity jemenský, italský, řecký, provensálský, severoafrický a řada dalších. Hlavním rozlišovacím znakem mezi nimi je tzv. *מנהג* (*minhag*) neboli zvyk objevující se v rámci určitého rituálu, jehož podoba mohla být ovlivněna nejrůznějšími faktory, včetně zvyklostí většinové společnosti, v jejímž rámci židovská obec žila, zatímco halacha je pro všechny rity stejná. V některých případech se dokonce můžeme v rámci jednoho ritu setkat se zcela unikátním svátkem, jako je tomu například u židovských ko-

¹ K tzv. prvnímu *churbanu* neboli zničení I. jeruzalémského Chrámu Nabukadnezarem došlo roku 587/586 p. o. l.

munit žijících v Maroku a jejich oslavy zvané *maimuna* (či *mimuna*). Zcela samostatnou kapitolu představují zvyklosti falašů neboli etiopských Židů, jejichž obyčej je včetně obětního rituálu zachovaného až do 19. století budí dodnes mnoho diskuzí mezi odbornou veřejností. Rozdíly mezi jednotlivými praxemi se však mohou vyskytovat i v rámci jednoho ritu či země a jsou pak podmíněny regionálně. Na tomto místě můžeme uvést jako příklad Čechy a Moravu, i když zde jsou nuance jednotlivých rozdílů nepoměrně menší nežli v případě výše zmíněných afrických komunit.

Vlivů na formování židovských tradic a zvyků však bylo a zůstává daleko více. V úvahu je třeba brát a zdůraznit také historii a vývoj většinové společnosti, ve které Židé žili, a jejího vymezení vůči židovským komunitám. Pomineme-li období tzv. reformy (od konce 18. století), můžeme se v současné době i v rámci judaismu setkat s globalizací, kdy jednotlivá specifika určitého regionu mohou mizet „ve prospěch“ jedné univerzální praxe. Tato kniha chce upozornit nejen na tradiční halachické (zákonné) zásady dodržovaných zvyklostí, ale také na určitou rozmanitost v rámci jejich praktikování.

Čtenáře jistě zaujme množství citací, jež doprovázejí text a které pocházejí nejen z Bible (hebrejsky *Tanach*)², ale i z Mišny (redakce kolem roku 200) a z Talmudů – palestinského (dokončen kolem 5. století) a babylonského (dokončen kolem 6.–7. století). Mnohé z nich jsou také citacemi významných židovských učenců, jejichž halachické decize měly nesporný vliv na formování určité praxe. Na tomto místě je třeba zdůraznit důležitý fakt, a to, že jedinou nezpochybnitelnou autoritu představuje v judaismu Hospodin a Jím zjevený Zákon (Tóra). Také proto se objevují názory učenců velice často v rámci diskuze s jinými učenici (tato diskuze se většinou týká výkladu Zákona a aplikace v něm uvedených požadavků), neboť nikdo z nich nemá konečnou rozhodovací pravomoc. To však nic nemění na faktu, že i mezi židovskými učenici jsou myslitelé, kterým se přisuzuje určitá větší autorita. Mezi nimi jmenujme Rašiho (rabi Šlomo ben Jicchaki, 1040–1105), Maimonida (rabi Moše ben Maimon, zvaný také Rambam, 1135–1204), Me'ira z Rothenburgu (zvaný Maharam, 1215–1293) či Ja'akova ben Moše Moellina (zvaný Maharil, 1360/?–1427). Tito čelní představitelé židovského duchovního života ovlivňovali svými názory nejen oblast, ve které žili, ale, což je patrné zvláště v Maimonidově případě, jejich vliv mohl zasáhnout i řadu dalších, byť vzdálených komunit.

Publikace *Židovské tradice a zvyky* je tematicky rozdělena do tří částí. První část se zabývá průběhem života věřícího Žida a všímá si jeho nejdůležitějších mezníků. Narození dítěte představuje nejvýznamnější událost v životě židovské rodiny vůbec, ovšem dítěti je věnována značná pozornost po celou

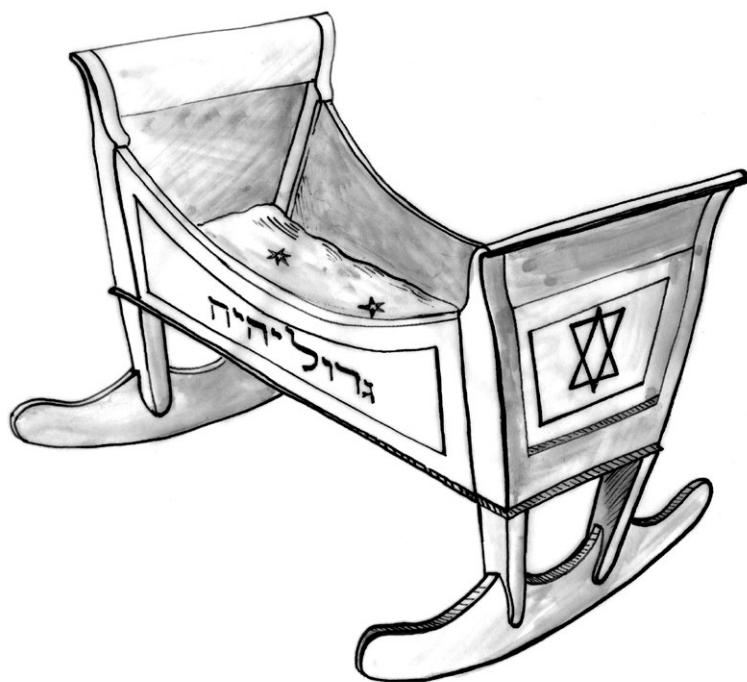
2 Označení *תנ"ך* (*Tanach*) vychází z počátečních písmen hebrejských názvů: Tóra (Pět knih Mojžišových), Nevi'im (Proroci), Ktuvim (Spisy).

dobu dospívání včetně jeho vzdělání a svazku manželského. Dodržování kašrutu, návštěva synagogy, židovská domácnost, to vše představuje příkazy (hebrejsky מצוות /*micvot*/), zvyky a rituály, jež provádějí věřícího po celý den a které jsou nezbytnou součástí jeho života. Židovský kalendář, šabat jako jeho nejsvětější den vůbec, Pesach, Vysoké svátky, polosvátky, postní dny opět představují nedílné součásti náboženství a kultury židovského národa. Stejně jako tomu bývá u jiných náboženských směrů, vyskytuje se i v případě judaismu několik proudů, které se v míře dodržování uvedených příkazů mohou od sebe navzájem odlišovat. Otázka židovských tradic a zvyků představuje, díky rozdílnému vývoji židovských komunit v jednotlivých zemích, nepřehledné množství materiálů. Cílem této publikace je proto umožnit co možná nejkompaktnější vhled do problematiky rituálů a zvyků spojených s životem věřícího Žida. Z tohoto důvodu vycházejí autoři z ritu aškenázského, k sefardskému ritu se přihlíží v rámci jednotlivých zvyků a rituálů.

Snahou autorů bylo podat co nejucelenější publikaci věnující se tématu židovských tradic a zvyků, která je určena jak odborné, tak laické veřejnosti. Z tohoto důvodu jsou v textu uvedeny hebrejské názvy, citace a výrazy vždy s příslušnou transkripcí a českým překladem. V rámci transkripce byli autoři vedeni snahou co nejvěrněji zachovat hebrejskou výslovnost, proto byl zvolen přepis hebrejských výrazů latinkou dle současné výslovnosti. Obdobný postup byl zvolen v případě přepisu hebrejských jmen, nejedná-li se o citace převzaté z určitého textu. V případě biblických citací se autoři přidrželi českého ekumenického překladu Bible vydaného v roce 1990.

Co se vědeckých metod užitých v této práci týká, byly použity vědecké metody ve společenskovědních disciplínách obvyklé, a to zejména metoda historická, analýza a syntéza, metoda logického výkladu, komparace a metoda sémantická.

I. BĚH ŽIVOTA

NAROZENÍ DÍTĚTE

Chceme-li se věnovat problematice života věřícího Žida, musíme začít narozením dítěte, které představuje, podobně jako v jiných kulturách, jednu ze stěžejních událostí židovské rodiny vůbec a zároveň naplňuje biblický příkaz „plodit se“. V této kapitole se budeme věnovat příkazům a rituálům spojeným nejen s narozením, ale také s těhotenstvím a s následnou péčí o novorozeně v dobách biblických a v čase, jenž následoval poté. V jistém slova smyslu je možné říci, že otázkou dítěte se budeme zabývat i v následujících kapitolách této publikace, neboť dítěti, jeho početí, narození, výchově a vzdělání byla a je věnována v judaismu značná pozornost, neboť dítě se následně stane nositelem tradice, kterou bude později předávat dalším generacím.

Biblické prameny

Narození dítěte představuje také v judaismu nejdůležitější událost židovské rodiny vůbec. Narodí-li se dítě, bývá to chápáno jako naplnění biblického příkazu z Gn 1,28: „*Plodte se a množte se a naplňte zemi*“, hebrejsky פרו ורבו ומלאו את הארץ (*pru u-rvu u-mil'u et ha-arec*), který je uveden v souvislosti se stvořením člověka a s Božím požehnáním adresovaným právě člověku. Dle tradice se tento příkaz chápe jako první příkaz Bible a platí pouze pro muže, neboť u žen se předpokládá přirozená touha mít děti (Ket. 62a–b).¹ Narození dítěte se z hlediska tradice týkají i další verše knihy Genesis, zvláště pak příběh o ochutnání plodů zakázaného stromu stojícího uprostřed zahrady. Evina neposlušnost je potrestána rozmnožením bolesti v těhotenství i porodních bolestí, neboť Gn 3,16 uvádí: *Ženě řekl: „Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti v těhotenství, syny budeš rodit v utrpení...“* O bolestných křečích rodičky se objevuje mnoho dalších zpráv, zvláště v Prorocích (např. Jr 6,24; 22,23; Mi 4,9–10). Genesis 35,17 hovoří nejen o těžkostech porodu (Ráchel, jež má těžký porod, umírá brzy po narození syna Benjamina), ale i o existenci

1 Biale, R.: *Women and Jewish Law*, s. 202–203.

tzv. porodních bab či asistentek, v tomto případě označovaných jako מילדת (*mejaledet*). Další zmínka o „hebrejských porodních bábách“ je v Ex 1,15–21. O smrti rodičky při porodu vypovídá 1S 4,20 (Elího snacha) a dle rabínské tradice – Sanh. 21a k 2S 6,23 – také královna Míkal, žena krále Davida, skonala při porodu.

Bible podává také zprávy o poporodní péči o dítě. V Ez 16,4 je poukazováno na odříznutí pupeční šňůry, omytí dítěte vodou, potřetí solí a zavnutí do plenek.

Další biblická kniha Leviticus se ve své dvanácté kapitole věnuje jedinému tématu – nečistotě rodičky v šestinedělí. Popisuje se zde rovněž rozdíl v případě narození syna či dcery. Při narození syna je žena nečistá sedm dní a pak ještě 33 dnů, při narození děvčete trvá nečistota ženy dva týdny a pak ještě 66 dní (jde o tzv. očišťování krve). Po skončení očišťování jsou předepsány oběti zápalné (obětování beránka) a za hřích (obětování holouběte nebo hrdličky), jež mají být přineseny ke vchodu do stanu setkávání.

Talmudická tradice uvádí v traktátu Nida 31a, že oběť za hřích se po porodu přinášela proto, že se během porodních bolestí žena zapřísahá, že už nebude mít žádný další styk se svým mužem, čehož později lituje. V Nida 31b je také vysvětleno, proč nečistota ženy po porodu syna trvá sedm dní (a poté je povolen styk s manželem), zatímco po porodu dcery 14 dní. V talmudické diskuzi na toto odpovídá rabi Šim'on: *Když porodí chlapce, lituje (žena) svého zapřísahání nemít sexuální styk se svým manželem už po sedmi dnech, neboť každý je z narození syna nadšený. Z narození dcery je každý zklamán, proto k odvolání zapřísahání dochází až po čtrnácti dnech.*

Jiný důvod v rozdílu délky znečištění ženy po porodu chlapce či dívky spatřuje A. Novotný v další rabínské tradici, dle které byl Adam – tedy muž – stvořen během prvního týdne, zatímco Eva – žena – až ve druhém.²

Narození každého dítěte se v Bibli považuje za zvláštní Boží požehnání, nicméně již zde je patrný rozdíl v přístupu k narození chlapce a dívky. Žalm 127,3 uvádí: *Hle, synové jsou dědictvím od Hospodina, mzdou od něho plod lůna.* Podobnou preferenci můžeme nalézt rovněž v Ž 128,3: *... tvoji synové jak olivové ratolesti.*³ J. Gutmann toto vysvětluje dominantním postavením mužů v judaismu, neboť muž se považuje za toho, kdo přímo stojí ve smlouvě s Hospodinem. Proto je tedy nutná speciální iniciace, i když zdůrazňuje, že přivést na svět dítě (zvláště pak chlapce) představuje jednu z největších micvot. Preferenci v narození chlapce naznačuje v některých svých traktátech také Talmud. V již citovaném traktátu Nida 31b se uvádí, že: *... přijde-li na svět muž, má v ruce bochník chleba* (odkaz na význam hebrejského označení

2 Novotný, A.: Biblický slovník, s. 471.

3 Ibidem.

pro muže – זכר, které se vysvětluje jako כר זה neboli „to je hostina“), zatímco přichází-li na svět dívka, nepřináší s sebou nic (srov. Nida 31b).⁴

Zajímavá je také otázka, zda dítě narozené ve starověku, které mělo pouze židovského otce, bylo považováno za židovské na rozdíl od známého a do dnes samozřejmě platného halachického ustanovení, kdy je dítě židovské pouze tehdy, je-li jeho matka židovkou. G. Stemberger uvádí ve své knize Jüdische Religion, že tomu tak nebylo alespoň do druhého churbanu vždy. Ještě v 1. století byl dokonce kladen větší důraz na židovského otce, neboť právě muž-otec byl tehdejší společností více ceněn. Došlo-li k přivdání Nežidovky do židovské rodiny, byla očekávána formální konverze a přijetí židovského způsobu života a její děti byly považovány za židovské. Děti Židovky, která si vzala Nežida, aniž by tento konvertoval k židovství, platily za Nežidy (srov. Sk 16,1–3). Nicméně od rabínské epochy, tj. po zničení II. chrámu po roce 70, převládla linie po matce. Tato praxe má odraz v další tradici, kdy se preferuje naopak prvorozenství dívky, neboť v rámci rodiny bude zachováno pokračování judaismu po matce.⁵

Talmudická doba

Talmud se pečlivě věnuje nejen období narození dítěte, ale i samotnému těhotenství. Dle traktátu Jev. 12b je ženě v těhotenství dovoleno použít tzv. מוך (*moch* neboli vatu, chomáč bavlny) jako prevenci proti dalšímu početí. Toto ustanovení odráží tehdejší přesvědčení, že by při sexuálním styku mohlo dojít k dalšímu oplodnění a z původního embrya by se stal tzv. סנדל (*sandal*, doslova sandál, plochý jako sandál), neboť by došlo k jeho zploštění, a tím i k jeho zániku.

V Jev. 12b jsou kromě těhotenství uvedeny i dva další případy, kdy je dovoleno použít zmíněný מוך (*moch*). Jedná se o mladistvé (vdané), u kterých by otěhotnění mohlo způsobit jejich vlastní smrt, a o kojící matky, u nichž by při opětovném oplodnění mohlo dojít k přerušení kojení (hlavní a často také jediné výživy novorozeňat té doby), což by naopak mohlo způsobit úmrtí kojence. V ostatních případech, nejde-li o ohrožení života, platí *zákaz ničení lidského semene*. Mezi rabínskými autoritami vyvolávala otázka použití מוך velké diskuze, což se odráží i v různých výkladech k traktátu Jev. 12b. Raši ve svém komentáři k Jev. 12b uvádí použití מוך jako ochranu proti otěhotnění.⁶

Talmud operuje s normální dobou těhotenství, trvající devět měsíců, ale zmiňuje i situace, kdy k porodu docházelo po sedmi měsících těhotenství

4 Nida 31b: בא זכר בעולם בא ככרו בידו (*ba zachar ba-olam ba kikaro be-jado*).

5 Stemberger, G.: Jüdische Religion, s. 11.

6 Biale, R.: Women and Jewish law, s. 203nn.

(Joma 75a). Jevamot 37a ale uvádí, že se narození dítěte po sedmi měsících gravidity týkalo pouze menšiny porodů. Dále Talmud rozeznává tři fáze těhotenství (Jev. 64a) a „rozpoznatelnost“ zárodku po prvních třech měsících gravidity (Jev. 37a). Dle Talmudu bývá životaschopnost plodu od šesti měsíců a jednoho dne (dle Jev. 42a je to šest měsíců a dva dny), ačkoliv také připouští, že osmiměsíční plod není schopen samostatného života (srov. T., Šab. 15,7).

Talmud se zabývá i otázkou, kdy těhotenství matky může vést až k jejímu úmrtí. V takových případech se bere přednostně ohled na život matky (Oholot 7,6) a je povoleno těhotenství přerušit. Plod je chápán jako část matčina těla (doslova stehno matky, viz Git. 23b, Chul. 58a), ale není נֶפֶשׁ (nefeš neboli duše, resp. zde ve smyslu žijící osoba), a to až do doby svého narození. Dle Rašiho až poté, co je dítě celé venku, se stává nefesh (viz Rašiho komentář k Sanh. 72b). Maimonides nazývá zárodek „pronásledovatel“, který, jako každý pronásledovatel, ohrožuje-li pronásledovaného na životě, musí být zlikvidován.⁷

Talmud povoluje ještě v jedné situaci potrat, a to v případě odsouzení ženy k popravě. (Viz Arachin 7a–b; dle Mišny ale ne v případě, že má žena zrovna rodit, tzn. je-li již dítě v tzv. porodních cestách, neboť plod se stal „samostatným tělem“ a již není existenčně závislý na matce.) V Tosafot se tato praxe vysvětluje tak, že by těhotná matka trpěla mezi dobou odsouzení a vlastní popravou, což by jí způsobilo ještě větší trest, který by však již nebyl adekvátní. Mohla by se také zbláznit, než by k porodu došlo. Je-li ovšem již před soudem známo, že je žena těhotná, může být líčení odloženo až do narození dítěte. V tomto případě se nejedná o *inuj ha-din* (doslova utrpení způsobené soudem /ve smyslu dvojího trestu/),⁸ neboť žena v důsledku těhotenství může doufat v nižší trest. Dle R. Bialeové musíme chápat text traktátu Arachin symbolicky. Z dané citace je možné odvodit povolení potratu, mohlo-li by těhotenství ženě způsobit mentální bolest nebo její zneuctění. Ben Zion Uzi'el v Mišpatej Uzi'el, Chošen mišpat 3,46, uvádí příběh matky, jež kvůli těhotenství mohla ohluchnout, což by zničilo její další život a mohla by se zošklivit manželovi. Potrat byl v tomto případě povolen.⁹

Dle další významné rabínské autority Ja'akova Emdena (konec 17.–18. století) může k potratu dojít i v situaci „velké potřeby“, tzn. nejen kvůli hrozbě úmrtí matky, ale i v určitých mezních situacích, jež specifikují rabíni.¹⁰

Halacha (židovský zákon) naopak nebere v úvahu, že by k přerušení těhotenství došlo na základě toho, že by dítě bylo nechtěné, rodina měla

7 Biale, R.: Women and Jewish Law, s. 219nn. Izraelská autorka R. Bialeová se problematikou manželství a okolnostmi s tím souvisejícími zabývá již řadu let. Je také jedním z přispěvatelů k některým tématům z tohoto okruhu v Encyclopaedia Judaica.

8 Tento dvojí trest má podobu ženiny trýzně, která by plynula z vědomí osudu jejího nenarozeného dítěte (viz výše v textu).

9 Biale, R.: Women and Jewish Law, s. 223nn.

10 Ibidem, s. 225nn.

již hodně dětí nebo aby si žena ušetřila bolesti spojené s těhotenstvím a porodem.

Halacha neřeší případ, kdy je plod poškozen a mohlo by dojít k potratu z toho důvodu, že by dítě v budoucnosti trpělo, respektive i takto narozené dítě se dle halachy těší stejným právům jako zdravé. V současné době však tuto situaci někteří rabíni připouštějí, například antverpský rabín Moše Jona ha-Levi Zweig (do 40. dne těhotenství), neboť se jedná o „zvláštní situaci“. Rabi Jehi'el Jakob Weinberg povolil roku 1966 ve Švýcarsku potrat ženě, neboť by jí daná situace způsobila bolest.¹¹

Izraelský parlament Kneset stanovil v roce 1977 případy, kdy je potrat povolen: ohrožení života matky, otěhotnění v dětství, znásilnění, defekty (plodu), vrozené vady, a do roku 1979 dokonce sociální prostředí rodičů, které by nevedlo ke zdravému vývoji dítěte a zajištění jeho základních potřeb. Díky náboženské straně Agudat Jisra'el byl tento poslední případ posléze vypuštěn.¹²

Potrat v Bibli je popsán v Ex 21,22–25 (v rámci práva odvety a odškodnění), kdy se řeší případ trestní odpovědnosti v případě potratu: *Když se muži budou rvát a udeří těhotnou ženu, takže potratí, ale nepřijde o život, musí pachatel zaplatit pokutu, jakou mu uloží muž té ženy* (jak uvádí R. Bialeová – vše, co žena dělá a vyprodukuje, náleží muži); ... *odevzdá ji prostřednictvím rozhodčích. Jestliže o život přijde, dáš život za život. Oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu, spáleninu za spáleninu, modřinu za modřinu, jizvu za jizvu.*

Pokusíme-li se o jakési shrnutí ustanovení vztahujících se k dané otázce, zůstává všeobecným pravidlem, že je-li ohrožen život matky, je potrat povolen (tzv. ochrana života matky – *pikuach nefesh* neboli *úcta k duši*), ovšem pouze do doby, než se část narozeného dítěte dostane z matčina lůna ven (viz níže). Méně přísní halachisté povolují potrat i v případech, jako jsou ochrana proti dalším nebezpečným situacím, mentální bolest či znevážení. Některé ortodoxní kruhy se staví striktně proti těmto postojům, naopak často dávají tuto otázku do souvislosti s holocaustem.

Jedná-li se o nemanželské dítě, platí pro něj stejná halacha jako pro dítě narozené z řádného svazku.

Samotnému porodu věnuje Talmud rovněž pozornost. Rabi Šim'on ben Gamali'el (1. století) pronesl následující výrok: *Je dovoleno znesvětit sobotu pro dítě jeden den staré* (Šab. 151b). Tato zásada se opakuje v dalším talmudickém výroku: *Všechny zákony, které se týkají soboty, je možno zrušit (suspendovat) kvůli záchraně života dítěte* (Joma 84b).¹³

11 Ibidem, s. 233nn.

12 Ibidem, s. 237.

13 Bloch, A.: The Biblical and Historical Background, s. 1nn.

Pro záchranu plodu, když matka během porodu umírala, byl povolen i o šabatou chirurgický zákrok za cílem záchranu nenarozeného života (Aračin 7a). Jakmile hlavička rodícího se dítěte opustí tělo matky, pak se plod považuje za narozené dítě a již nesmí být obětován kvůli záchraně matky, a to přes pochybnou životaschopnost dítěte. Avšak dle traktátu Sanh. 72b objeví-li se hlavička dítěte venku, ještě se nejedná o samostatnou bytost; až když je venku celé, nesmí být jeho život obětován pro jiný, neboť dle Sanh. 45b: *Nevíš, že tvoje krev je červenější než jeho*. Dle Rašiho až poté, co je dítě celé venku, se stává *nefeš*.¹⁴

Úmrtí rodičky při porodu bývá z tradičního hlediska vysvětlováno na základě Šab. 2,3–6 jako důsledek zanedbání rodinné čistoty, neoddělování desátku chaly a nezapalování šabatových svící, tj. činností, kterými je židovská žena povinována.

Zvyky související s těhotenstvím a porodem

Nejen halachické zákony, ale také mnohé zvyky provázejí průběh těhotenství a porodu. Již v traktátu Šabat 66b je možno se dočíst o zázračném kameni, s nímž se chodilo o šabatou a který sloužil také jako ochrana proti potratu (říkalo se mu tzv. orlí kámen). I. G. Marcus hovoří o zlatých mincích zavěšovaných na krk budoucí matky a nošení speciálního pásu s napsanými či vetkanými nápisy na ochranu.¹⁵

V těhotenství bývá kladen důraz na to, aby žena nebyla zbytečně rozčilována, a naopak jsou hledány způsoby, jak ji rozveselit. Dokladem slavnostní atmosféry, která začíná již při zjištění těhotenství, jsou židovské komunity v Kurdistánu, kde se u této příležitosti pořádají oslavy. Ženy se shromáždí v domě budoucí matky, kde zpívají a tancují za doprovodu hudebních nástrojů.¹⁶ Z některých komunit je doložen zvyk rozvázat v průběhu porodu všechny uzly a klíčky na ženiných šatech a otevřít všechny dveře do široka. Jestliže byl průběh porodu obzvláště obtížný, byly rodiče položeny do ruky klíče od synagogy nebo byla opásána svitkem Tóry. V tutéž dobu se také recitovaly modlitby u hrobů zemřelých zbožných příbuzných, nicméně recitace modlitebních textů probíhala také v místě porodu. Jednalo se (a dodnes se tato praxe dodržuje) o recitaci speciálních biblických textů *Ž 20 Kéž ti v den soužení Hospodin odpoví*, 1S 1 (Samuelovo narození) nebo v sefardských komunitách Gn 21,1–8 (narození a dětství Izáka). Dle A. Blocha bylo recitováno v domě rodičky také *Šma* a nad postel umístován *Ž 121* (tzv. *Šir ha-ma'alot* neboli *Píseň stupňů*).¹⁷

14 Biale, R.: *Women and Jewish Law*, s. 219nn.

15 Marcus, I. G.: *The Jewish Life Cycle*, s. 30–31.

16 Shiloah, A.: *Jewish Musical Traditions*, s. 170.

17 Srov. Bloch, A.: *The Biblical and Historical Background*, s. 1nn.